

JARNÉ ZVYKY

V jarnom období, ktoré sa v ľudovom zvykosloví začína dňom jarnej rovnodennosti sa prelínalo niekoľko skupín zvykov. Vo výtvarnom prejave sa uplatnili najmä zvyky spojené s vynášaním Moreny a prinášaním leta a zvyky sústredené okolo Veľkej noci.

Už od stredoveku sú známe zvyky spojené s nosením figuríny ženy (Morena, Muriena, Kyselica, Kyselova žena, Smrt', Barborena, Špitolena), zriedkavejšie muža (Deatko, Ďadko, Dido, Kysel) po dedine, ktoré nakoniec upálili alebo hodili do vody. Tieto obrady

mali pozitívne ovplyvniť očakávané zmeny v prírode, urýchliť odchod zimy. Vynášanie Moreny sa konalo na Smrtnú nedeľu, dva týždne pred Veľkou nocou. Verili, že tým vyženú z dediny choroby a smrť a umožnia príchod jari. Toto želanie bolo zdôraznené buď vinšom, ale častejšie piesňou.

Po symbolickom utopení zimy, chodila skupina spievajúcich dievčiat po dedine s „letom“. Jedno z dievčiat sa oblieklo za nevestu a držiac v ruke zelenú vetvičku ozdobenú stuhami a hodvábnymi šatkami, predstavovalo kráľovnú. Iné dievča nieslo košík, aby mali kde uložiť vajíčka a ostatné dary, ktorými ich pri tejto obchádzke v jednotlivých domoch obdarovali. Z vyzbieraných vajec urobili dievčatá večer praženicu, na ktorú pozvali mládenčov a spoločne sa potom zabavili. Niekde si vajíčka odkladali pre kúpacov na Veľkú noc. Prinášanie leta sa konalo v tú istú teda Smrtnú nedeľu, alebo až na nasledujúcu Kvetnú nedeľu. Tak ako Morena symbolizovala zimu, zelené konáriky, či už to bol vrbový prút, lieska alebo iná drevina, predstavovali nastupujúcu jar. Označovali sa terminom máj, májnik, leto, letečko, lesola, hájnik a pod. Nosenie leta prevažovalo v tomto zvyku predovšetkým na juhozápadnom Slovensku a v prítiahlych oblastiach stredného Slovenska.

Zelené konáriky patrili nevyhnutne aj k veľkonočným sviatkom. Ich používanie bolo u Slovanov, ale aj u ostatných európskych národov natoľko vžitú, že cítek zaviedla na Kvetnú nedeľu ich svätenie. Posvätené prútiky chránili obydľie pred búrkou a mali aj liečivé účinky. Podobne ako zelené konáriky, aj obradné umývanie lečúcou vodou bolo symbolom zdravia, nového života a všeobecnej prosperity. O úcte, ktoré sa voči po tieto dni tešila hovoria aj riekanky, ktoré pred umývaním ľudia odriekali. Rozličné zvyky sa spájali s vyhánaním zlých síl z dediny pomocou zvonenia, trúbenia, rapkania a vôbec hlukom. Bohatú úrodu a zdravie maia zabezpečiť príprava a konzumovanie zeleninových jedál vo veľkonočnom týždni. K najstarším veľkonočným jedlám patria na celom území Slovenska vajíčka. Na Veľkonočnú nedeľu bolo uzúvanie svätenie jedál v kostole.

Zeny a dievčatá pripravovali po tieto dni kraslice (pisanky). Ozdobené vajíčka neboli určené iba kúpacom, ale obdarovali sa nimi napríklad krsné deti. Niekde im piekli aj koliač z kysnutého cesta. Známa kúpačka či šibačka sa začínala väčšinou už skoro ráno. Chlapci a mládenči chodili v skupinkách po domoch. Ako odmenu za šibačku prútkom či oblatie vodou, ktoré boli symbolickým želaním zdravia, mali pripravené pohostenie. Mládenči dostali za odmenu peniaze a menší chlapci zdobené vajíčka. Z vyzbieraných peňazi usporiadali večer mládenči zábavu, na ktorú pozvali dospelé dievky.

Na staré slovenské zvyky spojené s jarným obdobím nadviazalo kresťanstvo. Motívy ukrižovania Krista na Veľký piatok a jeho vzkriesenie na Bielu sobotu sa prejavili paralelne s uvedenými staršími zvykmi v tradičnom ľudovom umení, ako aj v súčasnej neprofesionálnej tvorbe. Ľudové plastiky christologického cyklu sa opierajú o slohové predlohy, ktoré ľudovi umelci pretvárali v zmysle vlastných výrazových potrieb. Uchvacuje na nich lyrika, baladickosť a umelecká typizácia. Na rozdiel od nich, dnešným neprofesionálnym autorom nejde o priblíženie sa vzoru. Ich tvorba je motivovaná potrebou zdieľať svoj prežitok z obdobia veľkonočných sviatkov. Inštitných umelcov spája úprimnosť, čistota, s ktorými stvárnajú jarné motívy a námety veľkonočného obdobia.

Zuzana Štefaniková